

Vieningas lietuvių tautos atsakas J. Stalinui

1940 m. liepos 21 d. falsifikuotais rinkimais išrinktas marionetinis „liaudies“ seimas paskelbė, kad Lietuvoje įvedama sovietų santvarka, ir nutarė prašyti SSRS aukščiausiąją tarybą priimti LSSR į SSRS sudėtį sąjungine respublika. „Savanoriškas prisijungimas“ įvyko. LKP(b) propagandistai skelbė, kad „liaudies“ seimas tokiu būdu išreiškė visos lietuvių tautos valią. Jau nebereikia įrodinėti, kad tai buvo akivaizdus melas. Tačiau nederėtų užmiršti, kad tuomet nemažai gyventojų miglotai suvokė politinę situaciją, dalis buvo suklaidinti demagogiškų komunistų pažadų ir tikėjo Sovietų Sąjungos santvarkos teisingumu.

1940–1941 m. sovietinė okupacija Lietuvos gyventojams parodė, ką iš tikrųjų reiškia gyventi SSR Sąjungoje, o 1944 m. vasarą prasidėjusi reokupacija kraštui atnešė naujas nelaimės: buvo žudomi slapstęsi nuo mobilizacijos ir kiti nekalti žmonės, prasidėjo NKVD baudžiamųjų dalinių teroras ir smurtas.

1945 m. vasarą LKP(b) CK (matyt, VKP(b) biurui Lietuvoje „patarus“) atsirado tinkama proga parodyti vergišką nuolankumą diktatoriui J. Stalinui – artėjo sovietų valdžios paskelbimo ir LSSR „įsijungimo į broliškų tarybinių respublikų sąjungą“ penktosios metinės. Šia dingstimi LKP(b) CK vadovybė nutarė pasiųsti J. Stalinui padėkos laišką su Lietuvos gyventojų parašais.

Tuomet ką tik buvo baigęsis karas Europoje, vyko pasirengimas Potsdamo konfe-

rencijai (pradėta 1945 m. liepos 17 d.). Šie įvykiai žadino politinių pasikeitimų viltis. Lietuvoje tikėta, kad greitai kils karas tarp Vakarų valstybių ir SSRS. Sovietų valdžia nemažai daliai gyventojų atrodė laikina, nevirta.

Tačiau visai kitaip politinę padėtį įsivaizdavo komunistai. Nedelsiant buvo pradėta organizuoti laiško pasirašymo kampanija, prasidėjo visuotinė agitacija. Pavyzdžiui, Kauno mieste birželio mėn. prie didesnių įmonių ir įstaigų buvo priskirta 70 komunistų, 150 profsajungos aktyvistų, jie turėjo dirbti „politinį-masinį darbą“. Kad kampanija būtų sėkminga, mobilizuota 700 žmonių iš profsajungos ir komjaunimo aktyvo, prie kiekvienos profsajungos priskirti atsakingi įgaliotiniai¹.

Nepaisant to, jau pačioje akcijos pradžioje išryškėjo nenumatyti dalykai. Petrašiūnų elektrinės darbuotojų susirinkime iš 200 dalyvavusiųjų laišką pasirašė tik 12. Kojinių fabrike „Cotton“ pasirašytas laiškas paslaptinai dingo. „Valgio“ įmonėje viena moteris pareiškė, kad ji „nieko prieš pasirašyti, bet tik už laisvą nepriklausomą Lietuvą“. Renkant parašus privačiai, penkiose Kauno miesto gatvėse buvo surinkti tik 87 parašai. Pačių LKP(b) informatorių duomenimis, Kauno mieste nuo birželio 3 d. iki liepos 13 d. buvo surinkta 43 300 parašų (skaičiai gali būti padidinti)².

Nors kai kurie agitatoriai grasindavo net Sibiru ir NKVD³, tačiau lietuviai vienodai

boikotavo laiško pasirašymą tiek mieste, tiek kaime.

Tokiam ryžtingam žmonių nusistatymui įtaką darė ir tarp gyventojų skleidžiama kontragitacija. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaras A. Guzevičius 1945 m. liepos mėn. specialiu pranešimu informavo VKP(b) biuro Lietuvoje pirmininką M. Suslovą, LKP(b) CK sekretorių A. Sniečką ir SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotoją B. Kobulovą, kad Vilniaus universitete studentai prieš pasirašymą kalbėjo: „Jeigu šis laiškas bus nusiųstas, tai pasauliui bus aišku, kad lietuvių tauta yra už sovietų

valdžią, ir tada viltys apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą žlugs“⁴. Minėtame pranešime A. Guzevičius pažymi, kad Vilkaviškio apskrities Žilių (?) valsčiaus Bobių apylinkėje laišką pasirašė tik 184 žmonės, Utenos apskrities Dugelskoj (taip originale) valsčiuje visi klausytojai išėjo iš susirinkimo nepasirašę, Utenos sviesto įmonėje iš 15 darbininkų pasirašė tik direktorius⁵. Daugybė panašių faktų buvo užfiksuota visoje respublikoje. Antai Rokiškio valsčiuje liepos pradžioje buvo platinamas tokio turinio atsišaukimas:

Lietuviai

Neatiduokite savo parašų rusams, nes po to reiks amžinai būti vergijoje. Dabar Pabaltijo klausimas sprendžiamas tarptautiniame teisme ir šie parašai nuspręs mūsų likimą, arba mes verti laisvės, arba amžinai būsime vergijoje. Nepraraskite drąsos ir nepasirašinėkite, tikrai tada iš tikrųjų greitai būsime laisvi.

Rokiškio apskrities Juodupės valsčiuje, „Nemuno“ įmonėje liepos 6 d. agitatoriai surengė mitingą, tačiau iš 38 darbininkų laišką pasirašė tik 3. Šios įmonės profsajungos lyderis Bronius Galvanauskas saugumiečiams pareiškė: „Aš nenoriu pasirašyti, nes vėliau mane niekins lietuviai“. LSSR valstybės saugumo liaudies komisarą A. Guzevičių liepos 8 d. jo parankiniai informavo, kad Rokiškio miesto „Plūgo“ fabrike buhalterė Janina Maslauskienė ir tekintojas Leonas Gaidelis per agitacinį mitingą viešai išjuokė laiško pasirašymo renginį, „šmeižė vadą ir vyriausybę“, kvietė darbininkus nedalyvauti mitinge ir nepasirašyti laiško⁶. Dalis darbininkų iš mitingo demonstratyviai išėjo, o iš 40 dalyvavusiųjų pasirašė tik 8. Po mitingo J. Maslauskienė buvo suimta⁷.

Tuomet tauta dar nebuvo įbauginta, pasipriešinimo dvasia tebebuvo stipri, nors suimtųjų skaičiai siekė dešimtis tūkstančių.

Negalima sakyti, kad žmonės buvo paveikti partizanų grasinimų, nes miestuose ginkluotasis pagrindis beveik neegzistavo.

SSRS NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvoje I. Tkačenka 1945 m. liepos 11 d. siunčia slaptą tarnybinį raštą VKP(b) biuro Lietuvoje pirmininkui M. Suslovui ir LKP(b) CK sekretoriui A. Sniečkui, kuriame pažymi: „Tokio svarbaus politinio renginio [turima galvoje laiško pasirašymo kampanija. – M.P.] organizavimo sistema tokiu pavidalu, kaip dabar daugelyje vietovių organizuojama, yra garbingo mūsų partijos ir tautų vado vardo įžeidimas“⁸. Minėtas slaptas raštas labai panašus į Rusijos Federacijos valstybiniame archyve, J. Stalino „Ypatingajame aplanke“ saugomą tarnybinį raštą, kuriuo apie laiško pasirašymą SSRS LKT pirmininką J. Staliną 1945 m. liepos 12 d. informavo SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras L. Berija⁹. NKVD vadovas J. Stalinui persiuntė SSRS

valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojo B. Kobulovo, SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo A. Apolono vo ir SSRS NKVD–NKGB įgaliotinio Lietuvoje I. Tkačenkos L. Berijai adresuotą bei objektyviai susidariusią situaciją apibūdinantį dokumentą, kurį žemiau pateikiame susipažinti. Įdomus sutapimas: maždaug liepos 12–13 d. L. Berija gavo J. Stalino leidimą pradėti pirmuosius didesnius partizanų šeimų trėmimus Lietuvoje¹⁰.

Skelbiamas unikalus dokumentas svarbus tuo, kad parodo, kokiomis nuotaikomis gyveno žmonės, kiek nedaug buvo sovietų valdžios ir Lietuvos prijungimo prie SSRS šalininkų. Iš dokumento matyti, kad saugumo organai kaltę už kampanijos žlugimą norėjo suversti LKP(b) CK ir partijos žemesniosioms organizacijoms. Komunistų prastai organizuotas agitacinis darbas, žeminanti laiško pasirašymo procedūra iš tikrųjų nebuvo svarbiausios priežastys, lėmusios Lietuvos gyventojų priešišką nusistatymą. SSRS NKVD–NKGB vadovybei psichologiškai buvo sunku pripažinti, kad svarbiausias nesėkmės kaltininkas – lietuvių tauta.

Nesėkminga laiško J. Stalinui pasirašymo kampanija – tai ištis mylinčios laisvę, išlai-

kiusios savigarbą tautos atsakymas nekenčiamam tironui. Tokių Lietuvos piliečių vienybės, drąsos ir sąmoningumo apraiškų mūsų istorijoje nedaug – 1919–1920 m. kovos dėl nepriklausomybės, Atgimimo laikų įvykiai, Sausio 13-oji, pučas.

Žinoma, 1949–1950 m., po žiaurių masinių represijų (trėmimų, areštų) ir silpstant partizaniniam sąjūdžiui, tauta jau nebūtų išdrįsusi parodyti tokį ryžtą.

Laiško pasirašymą (kaip teisingai apibūdino dokumente paminėti nežinomi Lietuvos piliečiai) sąlyginai būtų galima vadinti plebiscitu, pirmuoju lietuvių tautos referendumu už Lietuvos nepriklausomybę. Renginio žlugimas – akibrokštas, „spjūvis į veidą“, neeilinis įvykis, žinant, kad daugelis Sovietų Sąjungos tautų apie tokį protestą net nedrįsdavo pagalvoti, o Vakarų demokratinės šalys prisibijojo „proletariato šalies“ vado ir su juo kalbėjo pagarbia diplomatine kalba.

Kokias emocijas J. Stalinui sukėlė šis saugumo vadovų dokumentas, kokią nuomonę jis susidarė apie lietuvių tautą, galima tik spėlioti. Vis dėlto tikėtina, kad jam tai buvo nemalonu, žeidė savimeilę ir galėjo sukelti keršto jausmus.

Nuorodos

¹ J. Čaplikas, „„Draugas Stepas“ – draugui Paleckiui“, *Pozicija*, 1992, liepos 4–10.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 10, b. 22, t. 3, l. 1–2.

⁵ Ibid.

⁶ NKVD Rokiškio apskrities skyriaus viršininko mjr. Nikitino ir NKGB Rokiškio apskrities skyriaus

viršininko kpt. Gonobobliovo 1945 m. liepos 8 d. tarnybinis raštas LSSR valstybės saugumo liaudies komisarui A. Guzevičiui, *ibid.*, ap. 3, b. 1407, l. 91–92.

⁷ Ibid.

⁸ Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas, f. 1771, ap. 8, b. 179, l. 110–112.

⁹ Rusijos Federacijos valstybinis archyvas, f. R-9401, ap. 2, b. 97, l. 337–341.

¹⁰ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose: Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1995, p. 61–62.

L. Berijos 1945 m. liepos 12 d. laiškas J. Stalinui, V. Molotovui ir G. Malenkovui

Nr. 832/b

1945 m. liepos 12 d.

Nuorašas

Visiškai slaptai

Egz. Nr. 4

*Drg. J. Stalinui
Drg. V. Molotovui
Drg. G. Malenkovui*

Siunčiu Jums vertą dėmesio draugų Kobulovo, Apolonovo ir Tkačenkos pranešimą apie tai, kaip Lietuvos SSR gyventojai pasirašinėja laišką draugui Stalinui Sovietų valdžios respublikoje penktųjų metinių proga.

*SSR Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisaras
(L. Berija)*

B. Kobulovo, A. Apolonovo ir I. Tkačenkos 1945 m. liepos 12 d. laiškas L. Berijai

[19]45 m. liepos 12 d.

Nuorašas

Visiškai slaptai

*SSRS vidaus reikalų liaudies komisarui
drg. L. Berijai*

Artėjant š. m. liepos 21 d. penktosioms Sovietų valdžios paskelbimo Lietuvoje ir jos įstojimo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą metinėms, Lietuvos KP(b) CK priėmė nutarimą nusiųsti drg. Stalinui laišką su Lietuvos SSR gyventojų parašais.

Lietuvos KP(b) CK nutarimu šiuo klausimu buvo numatyta atlikti platų agitacinį aiškinamąjį darbą tarp gyventojų.

Tačiau Lietuvos KP(b) CK aparatas tik perdavė telefonu partijos apskričių komitetams Lietuvos KP(b) CK nutarimo turinį ir išsiuntinėjo laiško drg. Stalinui tekstą, kad būtų renkami parašai.

Nė vieno vadovaujančiojo respublikos darbuotojo, kuris organizuotų šią svarbią politinę priemonę, Lietuvos KP(b) CK į vietas neišsiuntė.

Partijos apskričių komitetų sekretoriai irgi neatsakingai žiūrėjo į šį reikalą ir deramai nepainstruktavę nusiuntė į valsčius įgaliotiniaais antraeiliais darbuotojus rengti kaimo gyventojų susirinkimų.

Partijos apskričių komitetų įgaliotiniai apsiribojo tuo, kad suorganizavo trumpus piliečių susirinkimus tik valsčių centruose, įstaigose ir įmonėse, o rengti susirinkimus kaimuose ir vienkiesiuose pavedė žemesniosios grandies darbuotojams, tarp kurių nemažai pasitaikė politiškai nepatikimų ir antisovietinių elementų.

Antai Panevėžio apskrities komiteto įgaliotiniu Pomnianų [taip dokumente. – M. P.] valsčiuje paskirtas „Spartako“ sporto draugijos pirmininko pavaduotojas Daušas, kurį mes š. m. liepos 8 d. suėmėme kaip aktyvų nacionalistinės organizacijos „Laisvės kovotojų sąjungą“ dalyvį.

Tos pat apskrities Truškių, Stebeikių [turi būti Tryškių, Stebėkių. – M. P.] apylinkių tarybose organizuoti susirinkimus buvo pavesta buvusiems vokiečių seniūnams buožėms Karučiuui ir Pananiui.

Naudodamiesi tuo, kad partinės organizacijos deramai neatlieka darbo, antisovietiniai elementai ir banditai dėl laiško drg. Stalinui pradėjo priešišką agitaciją, esą šiuo laišku Sovietų valdžia vykdo slaptą plebiscitą ir norėdama įsitvirtinti Lietuvoje kartu siekia įrodyti Anglijai ir Amerikai, kad lietuvių liaudis esanti atsidavusi Sovietų valdžiai.

Dėl vietinių partinių organizacijų neatsakingumo ši priemonė daugelyje Lietuvos rajonų iš esmės buvo sužlugdyta.

Antai Panevėžio apskrities Ramygalos valsčiuje iš 8000 suaugusių gyventojų drg. Stalinui adresuotą laišką pasirašė 250 žmonių.

Utenos apskrities Vyžuonų miestelyje partijos apskrities komiteto įgaliotinis Kaminskis, norėdamas surinkti parašus po laišku, per susirinkimą pastatė stalą prie durų. Kad nereikėtų pasirašyti laiško, žmonės išlindo į lauką pro langus.

Kretanavo [? – M. P.] valsčiaus Švenčionių apylinkės taryboje iš 100 susirinkime dalyvavusių žmonių laišką drg. Stalinui pasirašė tik apylinkės tarybos pirmininkas.

Žukovskio [? – M. P.] apylinkės taryboje organizuoti susirinkimus buvo pavesta politiškai nepatikimam asmeniui – kažkokiam Jakuliui ir vietos telefonistei Baikūnienei, kurios sesuo yra gaujos vado žmona. Dėl to šioje apylinkės taryboje iš 600 suaugusių gyventojų laišką drg. Stalinui pasirašė tik 5 žmonės.

Panašių faktų būta ir tarp miesto gyventojų.

Antai „Maisto“ fabrike Tauragėje iš dalyvavusių susirinkime 200 darbininkų laišką pasirašė tik 7 žmonės.

Vinių gamykloje Šiauliuose tarp darbininkų nebuvo atlikta aiškinamojo darbo, todėl laišką pasirašė tik 4 žmonės.

„Maisto“ mėsos kombinate Kaune iš dalyvavusių susirinkime 600 darbininkų laišką pasirašė 150 žmonių.

Kauno universitetinėse klinikose iš 150 žmonių, kurie dalyvavo susirinkimuose, laišką pasirašė tik 10 žmonių.

Tauragės gimnazijoje iš dalyvavusių susirinkime 200 moksleivių laišką pasirašė tik 6 žmonės, visi kiti demonstratyviai išėjo iš susirinkimo.

Iš esmės yra informuoti drg. Suslovas ir Sniečkus.

Operatyviniams sektoriams duotas nurodymas suiminėti asmenis, trukdančius svarstyti ir pasirašyti laišką draugui Stalinui.

Kartu aktyviau imamės čekistinių priemonių artėjant penktosioms Lietuvos sovietizacijos metinėms.

*SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro
pavadootojas B. Kobulovas*

*SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro
pavadootojas Apolonovas*

*SSRS NKVD–NKGB įgaliotinis Lietuvoje
Tkačenka*